

META

MEDELTIDSARKEOLOGISK TIDSKRIFT

2 · 1980

SPIK
1000-tal
M 15398:44

SPIK
c 1050
M 3499:145

SPIK
c 1100
M 61715:1398

SPIK
1138
M 34100:23

SPIK
c 1150
M 56405

MUSEUM - SPIKMAUSOLEUM?

REDAKTIONELLT

För ungefär ett år sedan startade vi projekt META, med viss undran och bävan, inte minst var vi undrande kring om det skulle komma in tillräckligt mycket bidrag, för att tidskriften skulle bli något annat än ett språkrör för redaktionen. Ser vi på de nummer som föreligger nu kan man konstatera att ca 3/4 av innehållet producerats av andra än redaktionsmedlemmarna - om vi bortser från redaktionella kommentarer och de tecknade bidragen. Det är ju trots allt inte så illa. Å andra sidan kan man betänka att en tämligen stor del av det utomredaktionella materialet kommer från Sydsverige (Malmö-Lundregionen) och att åtskilligt utgör utbytet av direkta beställningar eller påstötningar från redaktionens sida. Perspektivet blir då något annorlunda. Det finns en klar risk, menar vi, att META blir ett språkrör för en relativt begränsad krets - inte egentligen för hela den medeltidsarkeologiska miljön.

Detta kan tolkas på en rad olika sätt. Är det så att endast den begränsade kretsen har behov av att kommunicera? - Det blir i så fall fråga om envägskommunikation. Upplevs META ha en så sluten karaktär, att det inte känns naturligt för medeltidsarkeologer utanför "kretsen" att använda sig av den. Har redaktionen för begränsad sammansättning geografiskt? Är helt enkelt kontaktytan för liten?

I detta nummer har ett helt block arbetats fram utanför redaktionen i Skåne. Det kunde vara intressant om arbetssättet från Oslo kunde prövas på andra

ställen. Kanske kunde sådana arbetsgrupper vidga META:s kontaktytor?

C-A Moberg hoppas i sitt bidrag till detta nummer att META inte bara vänder sig med sina frågor till den etablerade kretsen. META har velat redovisa de etablerades ståndpunkter kring problem, som vi vet är aktuella för de flesta medeltidsarkeologer - för att dessa ska kunna känna sig manade att redovisa sina utgångspunkter och eventuellt handla i enlighet med dessa. Vi delar C-A Mobergs förhoppning att debatten skall vidgas.

Vi har börjat få oss tillsänt litteratur för recension - vilket ju är trevligt i och för sig. Samtidigt kan vi inte förbinda oss att recensera allt, som kan tänkas anlända. Redaktionen har därför bestämt sig för följande: Vi recenserar sådant som vi menar har allmänt eller principiellt intresse för vår läsekrets. Övrig litteratur redovisas genom någon summarisk uppräknings.

Ett mindre antal medlemmar i Medeltidsarkeologiska föreningen har valt att vara anonyma. Tyvärr innebär detta att de inte får sin META. Om de tar kontakt med redaktionen kan nog detta ändå ordnas.

META:s läsare tillönskas en trevlig sommar!

Redaktionen: Anders Andrén
Axel Christophersen
Lars Redin
Claes Wahlöö
Anders Wihlborg

MEDELTIDSUTSTÄLLNINGAR.

De senaste årens stora medeltidsgrävningar har aktualiserat en mängd problem, alltifrån dokumentation till rapport-skrivning. En särskild fråga, i förlängningen av undersökningarna, är hur det nya, stora och ofta nyanserade fyndmaterialet ska kunna utnyttjas i olika utställningar. Skjuts problemet på framtiden via magasinslådor, inlemmas fynden i befintliga utställningar eller förändras utställningarna efter nya idéer? Problemen kan vara mångskiftande, med t ex lokalbrist och snäva ekonomiska ramar, men det rika fyndmaterialet aktualiserar främst principiella frågor kring utställningar: Vem riktar sig utställningarna till, vad är deras syfte och hur utformas de?

Vilka människor riktar sig utställningarna till? Skillnaden mellan olika besökare kan ju vara mycket stor. En skolklass behöver kanske inte samma information som en fackman. Kan så vitt skilda besökare tillgodoses med en och samma utställning eller inriktas presentationen på någon tänkt "medelbesökare"? Frågor av detta slag är nära förbundna med vilket syfte presentationen har. Är utställningarna främst avsedda att vara offentliga samlingar av olika föremål med "vetenskapligt" eller kanske "nationellt" värde? Eller ska utställningarna fr a utnyttjas för att skildra kulturhistoriska företeelser och allmänhistoriska skeenden?

En beskrivande framställning kan t ex vara tematiskt eller kronologiskt upp-lagd, men hur ska stoffet skildras? Ska det vara en presentation av allmänt accepterade uppgifter eller kan även

hypoteser och antaganden få förekomma? Finns det i detta sammanhang någon principiell skillnad mellan resonemang framförda i skrift och i en utställning, vars särdrag är den tredimensionella upplevelsen? Själva utställningarnas form kan ofta vara avgörande för genomslagskraften. Viktiga frågor är därför vem som ansvarar för utformningen och hur utställningen betraktas som medium. Är föremålen självbärande meddelanden utan behov av kommentarer, är de delar av en miljö eller är de endast underlag för olika typer av rekonstruktioner?

Listan över olika frågor kan göras lång, varför META:s redaktion har velat se hur problemen uppfattas vid fyra olika museer i Sverige, Norge och Danmark. Utan att ställa direkta, preciserade frågor har redaktionen låtit några personer ge sin syn på dessa museers planerade eller nyuppsatta medeltidsutställningar.

Vi tycker att problemet har en speciell aktualitet eftersom de stora nationella museerna i Danmark, Norge och Sverige just är i färd med eller just har varit upptagna av ombyggnad av sina stora basutställningar. Detta händer i princip en gång varje kvartssekel - en museimannaålder - och innebär en betydande investering av kapital och mänskligt kunnande. Bl a därför menar vi att det är viktigt vilka synpunkter, problem och målsättningar, som ligger bakom det urval av föremål vi möter i våra museer.

Redaktionen

DEN NYE MIDDELALDERUTSTILLINGEN I OSLO OG ULIKE SYNSPUNKTER PÅ DET Å LAGE UTSTILLING

Høsten 1979 ble det åpnet en ny middelalderutstilling på Historisk Museum i Oslo. Denne museumsbygningen ble oppført like etter århundreskiftet og huser flere institusjoner: Etnografisk Museum, Myntkabinettet og Oldsaksamlingen ved Universitetet i Oslo. Oldsaksamlingen disponerer alle utstillingssalene i første etasje med avdelinger for steinalder, bronsealder, jernalderens perioder til vikingetiden og middelalder.

Den første middelalderutstillingen ble montert i 1904 og ble skiftet ut flere ganger frem til Gerhard Fischers oppstilling i 1947 som ble stående inntil 1971. Den var da blitt foreldet og skulle gi plass for spesialutstillinger i årene som kom. I 1979 startet arbeidet med å lage en ny permanent middelalderutstilling, og denne stod ferdig den 29. november 1979, dagen for feiringen av Oldsaksamlingens 150 års jubileum.

Dette er utgangspunktet for at vi (magistergradsstudenter i nordisk arkeologi) har villet undersøke hvilke retningslinjer og ønskemål som ligger bak denne nye oppstillingen og se på hvilket resultat man har kommet frem til. I den anledning har vi intervjuet lederen for Middelalderavdelingen ved Oldsaksamlingen, førstekonservator Martin Blindheim, og arkitekt Sverre Fehn, som ble engasjert til å utforme utstillingen. Vi har også innhentet uttalelser fra arkeologistudent Tom Bloch Nakkerud og kunsthistoriker Erla Bergendahl Hohler og fra publikum.

Et kortfattet inntrykk av utstillingen

Når man kommer fra vestbyen ligger den store salen åpen med gjenstander og montre harmonisk innføydt i rom-

mets arkitektur. Øyet møter straks i rommets midtakse et stort trekors, og bak dette gjennom åpningen til rommet innenfor skimtes enda et kors. Middelalderen gir seg straks til kjenne ved kristendommens symbol. Langs den ene langveggen dominerer høye mørke stavkirkeportaler med sin gedigne treskurdsornamentikk sammen med madonna- og helgenfigurer og rikt dekorerte stoler. På vindusveggen er gardinene trukket for, og det gir et dempet dagslys. Fra nedre vinduskarm skråner glassmontre frem i rommet uten å være påtrengende. Lenger ute i salen står et par lave pyramideformete glassmontre plassert på hvite steinplater. Fargeholdningen er variasjoner over et tema i hvitt, brunt og svart, med noen få røde toner fra madonnafigurene. En kalvariegruppe i nedre hjørne av salen leder inn mot neste rom. Her er dagslyset stengt ute, og lyskildene er rettet mot de enkelte krusifikser, alterskap og bemalte trepaneler. Her gløder og funkler det i farger og forgylling. Et gitterverk spent tvers over rommet opp mot taket med opphengte krusifikser gir assosiasjoner til fengsel og pinsel. Bak dette fremkommer et rom avgrenset av Åltakets tønnehvelv med de fargeglade bibelbildene malt på treplanker og belyst fra nesten usynlige lyskilder. To ensomme helgenfigurer står oppstilt ved den mørke veggen, og veggmontre viser gjenstander fra kirkens alberttjeneste.

Intervju med daglig leder av Middelalderavdelingen

Førstekonservator mag.art. Martin Blindheim er daglig leder av middelalderavdelingen ved Universitetets Oldsaksamling i Oslo. Han har tidligere vært ansatt som museumslektor

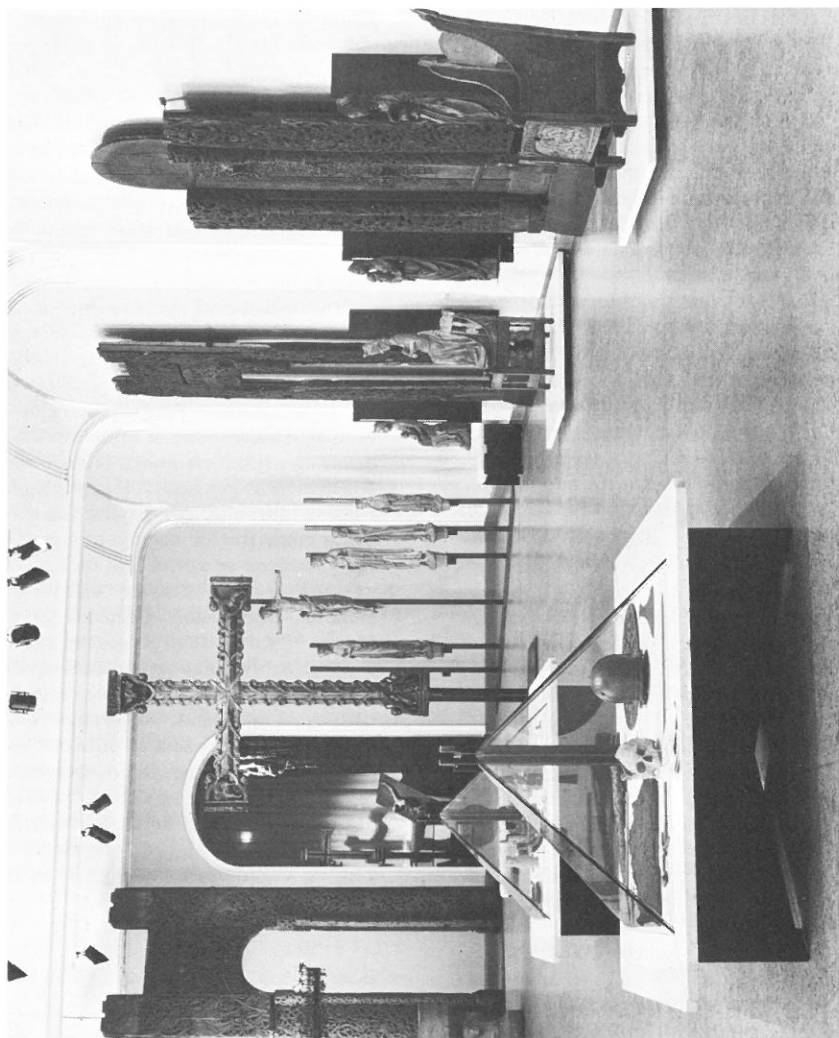

Foto: Leif Pedersen, Universitetets Oldsaksamling

ved Norsk Folkemuseum (på Bygdøy ved Oslo) og deretter som konservator ved byavdelingen samme sted. Blindheim har utgitt en rekke publikasjoner på norsk, engelsk og tysk.

Hvordan mener du en middelalderutstilling burde være?

- Idealet for en slik utstilling skulle være å gi en bred kulturhistorisk utstilling fra landsbygd og by, som kan gi inntrykk av hvordan folk levde og hva slags land de levde i. Her skulle man også ta med saker funnet over jorden, slik som kister, melbøler og våpen, i tillegg til alle de arkeologiske gjenstandene. Man kunne også vise modeller og bruke panoramaer. Kirkekunsten og trosforholdet måtte få den plass den bør ha innenfor bygd og by. Ved siden av dette kunne man ha en egen utstilling av kirkekunst og et eget stavkirkemuseum. Det er stor interesse for begge disse emner som er så rikt representert i samlingene våre. Hvis vi hadde hatt 2000-3000 m² for middelalder alene, ville en slik utstilling vært mulig. I Stockholm har man for middelalder 2000 m² og i København 2500 m². Her i Oslo har vi bare ca. 400 m². Derfor må vi gå på akkord og kan ikke oppnå det som vi og publikum ønsker.

Hva er det publikum vil se når de kommer til en middelalderutstilling på Oldsaksamlingen?

- Både utlendinger og nordmenn vil se stavkirkeportaler, treskulptur og malerkunst, særlig i tidsperioden fra 1100 til 1300 tallet. Her har vi europeiske toppstykker. Bare en mindre del av dette er nå stillet ut. Ved siden av dette gir vi i den store salen bare enkelte glimt av noen hoved-leveveier i middelalderen. Fra landbruket har vi f. eks. bare 4 gjenstander, og skipsfarten er representert med en leketøysbåt. Det er klart at til dette trengs det

tilleggsopplysninger. Dette må illustreres med tekst og tegninger, som det imidlertid nå er liten plass til.

Hvordan ble arbeidet med denne utstillingen lagt opp?

- For at man skulle få en severdig utstilling ble det tatt kontakt med arkitekt Sverre Fehn, som så laget en generalplan, og denne ble fulgt. Vi er fornøyd med dette samarbeidet. Vi har fått en utstilling som viser kvalitet. Fra vår side ble det foreslått en diagonal i den store salen med dagliglivet på en side og kirken på den andre. Nederst i salen har vi kirkens grunnlag: Maria med Jesusbarnet, døpefonten, krusifiks og kirkeportal. Gjenstandene som skulle stilles ut ble valgt ut av 3 personer ved Middelalderavdelingen, og disse delte oppgavene mellom seg. Gjenstandene fra dagliglivets forskjellige områder ble presentert i montre. Disse viste seg å være små og grunne, og dette begrenset størrelsen på hva vi kunne vise. For gulvmontrene og den ene stavkirkeportalen ble det brukt travertiner-marmor som underlag. Et slikt materiale i forbindelse med en stavkirkeportal er etter min mening unaturlig og unødvendig. Slike portaler bør stå på tre.

Hvem henvender utstillingen seg til?

- På grunn av plassmangelen, utstillingsfilosofien og det derav følgende utvalg av gjenstander vil det være det voksne publikum med en viss forståelse for estetikk. Dette blir en relativt snever krets. Det ideelle ville være å få et større publikum, det bredere lag, også skolebarn. Forskerne vil alltid kunne få se det de ønsker.

Kan man si at utstillingen avspeiler forskningen i middelalder idag?

- Med det forbehold at arkeologien er så dårlig representert, kan man til en

viss grad si det. Men man må være klar over at faste utstillinger vanskelig kan la seg binde av en forskning som stadig skifter. Dette vil være emner for skiftende utstillinger, og plass eller rom for slike utstillinger disponerer Oldsaksamlingen ikke. Idag må vi gjøre en avveining av hva folk vil se, hva vi er i stand til å vise dem, og av hva vi synes folk bør se.

Hvordan kan man imøtekomme folks ønsker om å få vite mer?

- Man kan ha en monter i vestibylen for salg av trykksaker, gjerne også særtrykk av spesielle artikler i tiltalende innbinding. Dette kunne man også tjene noe på.

Hvor permanent kommer denne utstillingen til å bli?

- Denne vil antagelig bli stående i 15-25 år. For et kapitalfattig museum som Oldsaksamlingen er det blitt en kostbar utstilling. Med hensyn til utskifting, så kan dette eventuelt gjøres med gjenstandsmaterialet i montrene. Det krever arbeid, men det er mulig. I den mindre salen kunne vi også foreta en utskifting. Katalogen som kommer må bruke runde ord uten å beskrive de enkelte gjenstandene, slik at man ikke behøver å lage ny katalog, om gjenstander skiftes ut. I katalogen må det også fortelles at det dreier seg om sjeldne gjenstander uten paralleller i Europa. Publikum kan ikke vurdere dette uten videre, det kan bare noen få eksperter. Idealet for fremtiden ville være at man hadde en kjerne med fast utstilling. I tillegg kunne man ha rom for skiftende utstillinger, temautstillinger, og dertil rom for foredrag, film- og lysbildefremvisninger osv. Og glem ikke et sted hvor publikum kan slappe av.

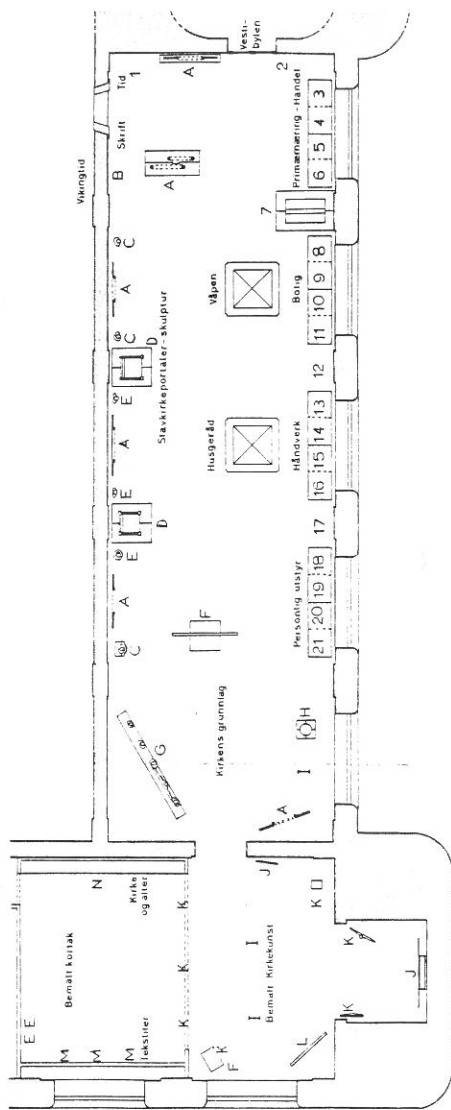
Intervju med arkitekten

Arkitekt MNAL Sverre Fehn er ansatt som professor ved Arkitektthøgskolen i Oslo. Hans allsidige praksis omfatter flere prosjekter for museums- og utstillingsvirksomhet. I 1949 fikk han sammen med Geir Grung 1. premie for et utkast til Håndverkets Hus ved De Sandvigske Samlinger på Maihaugen i Lillehammer. Likeledes ble han i 1958 tildelt 1. premie i konkurransen om Nordens pavilliong ved Biennalen i Venezia. På midten av 60-tallet fikk han oppgaven å tegne et museum i en gammel låvebygning som tildels er bygget over ruinene av Hamar bispegård.

For å forstå Sverre Fehns oppfatning av hva et museum er, siterer vi fra artikkelen "Apropos museer" (Byggekunst 2, 1971) hvor han skriver: "Et museum er dansen om "de døde ting" hvor objektet og dets forhold til den menneskelige bevegelse er det vesentlige i motsetning til arkitektur hvor mennesket spiller den primære rolle og objektet er sekundært." Vi skal i det følgende intervjuet få en nærmere presentasjon av arbeidet med den nye middelalderutstillingen:

Hvilke tanker ligger det bak arbeidet med en slik middelalderutstilling?

- Hvis vi tar for oss et museum, så er det først og fremst objektene som står sentralt. Objektene må behandles med den samme oppmerksomhet som man viser menneskene i annen form for arkitektur. Arkitektens oppgave blir isenesetterens. Personlige gjenstander har identifikasjonsverdi for personen. Gjenstander som følger mennesket i døden ved gravlegging, i gravhauger, blir objekter konserverte med lidenskap. Når de tas opp fra sin funnsammenheng, får de en annen funksjon, den museale. Nå blir det gjenstandens egenverdi som får betydning. Likeledes er det når en Kristus- eller Mariafigur tas bort fra

- A stavkirkeportal
B steinskulptur
C madonnafigur
D stol
E helgenfigur
F kors
G kalvariegruppe
H døpefont
I lysekroner
J alterskap
K krusifiks
L antenentsale
M messehal
N diverse kirkelig utstyr

- 1 høyre
2 skipsfløy
3 handel
4 transport
5 jakt og fiske
6 jordbruk
7 melbøl
8 lås
9 lys, ildsted
10 bordstell
11 drikkehorn
12 drikkehorn
13 tekstilhåndverk
14 tømring, treskjæring
15 bein og skomakeri
16 sming
17 ansiktsurne
18 sko, drakttilbehør
19 sko, drakttilbehør
20 musikk, spill
21 tro, overtro

den religiøse sfære. Det blir estetikk, kronologi osv.

Arkitekten står foran tre oppgaver: objektene i seg selv, plasseringen av dem i rommet hvor de skal stilles ut, og forholdet mellom gjenstandene og menneskene som skal oppleve dem. Gjenstandenes plassering i rommet og i forhold til hverandre er viktig. Det skapes et spenningspunkt som gjør at vi får en dialog mellom gjenstand og menneske. Gjenstanden skal føle seg vel i rommet. Det er også viktig at tilskueren får en egenopplevelse alene med den. Hvis man tilfører gjenstanden for mye historie og viten, fratar man den sin egenverdi.

På Historisk Museum har vi derfor nøyd oss med å opplyse om gjenstandens datering og funnsted. I tillegg til dette vil det komme en katalog. Videre kan man bruke lydbånd eller en inspirerende guide. Men det er gjenstanden som skal være det sentrale. Den skal ikke drukne i en grøt av opplysninger, men være blottlagt alene.

Hvordan har det praktiske arbeid med utstillingen foregått?

- Det ble laget en generalplan og bygget en modell. Alle gjenstander ble utført i liten målestokk. Den store salen ble delt med en diagonal med kirkekunsten på en side og dagliglivet på den andre. I midten har vi krigen og døden. Motiver fra den hedenske fortid kan vi følge i stavkirkeportalene. Kirken overtar mer innover i salen, og i rommet innenfor vises utviklingen i krusifiksene fra den seirende Kristus utstyrt som en hersker over til den lidende Kristus. Her er en figur plassert liggende på en skrå plate - som et slakt - med blodsdråpene springende ut fra kroppen.

Kan du si noe om ditt materialvalg for montre og støttekonstruksjoner?

- Det er viktig hvilket materiale man møter objektet med. Man skal møte kvalitet med kvalitet. Jeg betrakter gjenstandene her som riksklenodier, og det å møte disse på papp og strie betrakter jeg som en fornærmelse. Det som understøtter gjenstanden skal ikke overskinne den, men det skal heller ikke være billig og simpelt. Jeg har valgt jern som støtte for tregjenstandene, det kontrasterer. Man må også tenke på at alle tregjenstandene gjennom hele middelalderen ble skåret ut med jern - stål. Tregjenstander plassert på tre ville være vanskelig.

De små gjenstandene i montrene er lagt på skinn. Dette er gjort fordi jeg mener at en skje, for eksempel, liker seg best i forbindelse med huden har ligger i hånden og har vært i munnen. For gulvmontrene ble det brukt travertiner-marmor. Her er blant annet hodeskallen og våpen plassert. Marmoret gir styrke. Kan man forestille seg slike gjenstander plassert på papp?

Kan du si noe om valg av belysning?

- Belysningen er viktig for å få frem gjenstandens egenverdi. Vi har prøvd å skape en belysning som ellers idag er frarøvet oss gjennom teknologien. Et neonlys ville sluke rødfargen, og alt ville se like grått ut. I salen hvor de polykrome gjenstandene er samlet har vi erobret mørket tilbake med lavstrømspærer som belyser objektene. Vi har prøvd å fremkalle middelalderens mystikk i forholdet lys - mørke.

Du har tegnet museet på Domkirkeodden ved Hamar og laget utstillingen der. Kan du si noe om den oppgaven sammenlignet med middelalderutstillingen i Oslo?

- Forskjellen ligger først og fremst i det omkringliggende miljøet. Museet på Domkirkeodden ligger i landlige

omgivelser ved Mjøsa og midt i utgravningsfeltet. Alt er museum, og gjenstandene er i sitt rette miljø. Man kan fortsette å grave der, fordi monumentene fortsatt ligger som rester i bakken.

I kontrast til dette har vi Historisk Museum i Oslo i et yrende bymiljø med trafikk og støy omkring. Når man skal lage en utstilling er det viktig å analysere forutsetningene. I Historisk Museum forelå det et art-nouveau-interiør fra 1902, tegnet av arkitekt Bull. Dette rommet ble brakt tilbake til sitt opprinnelige utseende med gull-lister og gråtonen på veggene som viste seg å gå så fint sammen med det brune treverket i stavkirkeportalene. Deretter kom oppgaven med å sette gjenstandene inn i dette rommet, slik at interiøret fikk spille med. Rommet er forfinet, og det må føre til andre intensjoner. Man kan ikke skape middelaldermiljø eller folkemuseum i Historisk Museum i Oslo.

Museet har vært som en svamp som har trukket til seg en mengde gjenstander fra hele landet. Ofte kommer de fra de mest fjerne steder. Dette kan gi oss et galt bilde av hvordan det engang har vært. Gjenstandene har også tatt farge av stedet og omgivelsene hvor de ble laget. Egentlig synes jeg at krusifikser og helgenbilder burde bringes tilbake til kirken hvor de hørte til for å kunne oppleves i sin opprinnelige atmosfære. Museet i Oslo er som en kunstig jernlunge som bare skal forlenge gjenstandenes liv.

Intervju med en arkeologistudent

Vi har spurt en av magistergradstudentene ved Institutt for nordisk arkeologi i Oslo, Tom Bloch Nakkerud, hva han mener om den nye middelalderutstillingen:

Det har blitt en kunsthistorisk utstilling,

og som det betraktet er den vellykket. En slik utstilling angår imidlertid ikke Oldsaksamlingen. Man har stilt ut stavkirkeportaler og skulpturer helt siden museet åpnet i 1904. Dette er et unikt materiale som Oldsaksamlingen har plikt til å vise fram, men når man nå skulle sette opp en ny utstilling burde man først og fremst ta hensyn til det som har skjedd innen middelalderarkeologien i etterkrigstiden, nemlig utgravningene i middelalderbyene. For Oldsaksamlingens distrikt gjelder det først og fremst Oslo og Tønsberg, men for de to siste år også Skien.

Det naturlige ville være å ta utgangspunkt i tilpassningsformer og erverv, og som en overbygning skulle man presentere den sosiale, økonomiske og religiøse organisasjon. Med andre ord en kulturhistorisk utstilling hvor eventuelle kunstgjenstander skulle vises som en del av samfunnet. En stavkirkeportal kunne for eksempel stilles ut sammen med treskjærerens redskaper. Slik utstillingen er nå er det altfor få gjenstander som viser til erverv og håndverk, og i de små montrene ligger de som kuriosita, uten at de er forklart i en sammenheng. Videre er utstillingen med på å opprettholde skille mellom forhistorie og middelalder, og det mener jeg er galt. Ved de bygravninger som har vært etter krigen er vi på vei til å fjerne dette skillet, nå er det arkeologer med sine problemstillinger og ikke kunsthistorikere og arkitekter som graver.

Har du forslag til hvordan en middelalderutstilling bør være?

- Det naturlige ville være å vise en utstilling som starter i salene med forhistorie og som ender opp inne i middelalderen. Man kan tenke seg dette løst på flere måter, så det er vanskelig å komme med et konkret forslag. Men jeg har en grunnleggende oppfatning og det er at utstillinger bør formidle det ferskeste in-

nen forskningen. Videre mener jeg at utstillinger bør lages av museumsfolk, siden det er deres budskap som skal formidles. De må få bestemme hva som skal vises av gjenstander, kart, tekster og modeller. Hvis man skal bruke arkitekt, kan vedkommende så få bestemme plasseringen av dette i rommet. Selv om museumsfolk har liten erfaring med utstillingsvirksomhet, lærer de det aldri hvis de hele tiden engasjerer folk utenfra. Jeg kunne videre tenke meg en mindre permanent utstilling med muligheter for tilføyelser etter hvert. Når det gjelder selve middelalderutstillingen burde den som sagt vært viet så å si i sin helhet til resultatene av bygravningene. Kanskje kunne det føre til spørsmål og diskusjon om middelalderens bosetning ellers i landet. Jeg kunne tenke meg en utskifting etter 10-15 år. Da vil vi forhåpentligvis ha kommet langt med undersøkelser fra landsbygda og da bør utstillingen vise resultatene av disse.

I hvor stor grad mener du utstillingen bør ta hensyn til de arkitektoniske detaljer ved selve bygningen?

- Det er et dilemma, for jeg er svak for bygningen. Slik som middelaldersalen nå står er den vakker, men jeg mener at jernskrotet som understøtter gjenstandene ikke passer till rommets arkitektur. Kanskje er det en smaksak. Man bør ikke henge seg for mye opp i det rent tekniske ved en utstilling. Budskapet er det viktigste.

Andre brukeres kommentarer

Vi ville gjerne få et inntrykk av hvordan folk oppfattet utstillingen. Derfor tok vi oss en tur bort og pratet med dem som var der. Og gledelig nok hadde alle vi snakket med den oppfatningen at utstillingen var klar, enkel, luftig og vakker. Særlig det lille rom-

met var de begeistret for, med den stemningsfulle belysningen.

Men vi var også interessert i å vite om det var noe de ville hatt anderledes, og da ble det påpekt flere ting: Kirkekunsten er for dominerende i forhold til dagliglivets gjenstander, trass i at treskjæringen er praktfull. Skiltene til de enkelte gjenstandene står for lavt, og er skrevet med hvit skrift mot lys vegg, noe som gjør dem vanskelige å lese. Flere mente at der var for få opplysninger. Noen ville gjerne ha en guide, mens andre gjerne ville ha flere opplysninger ved hver gjenstand, og eventuelt en katalog i tillegg. En av vaktene syntes at denne utstillingen er vanskeligere å verne enn den forrige for både barn og voksne som gjerne vil ta på tingene.

Angående belysningen ble det bemerket at lyskasterne i taket var for dominerende og skjemet rommet. De har bl.a. til oppgave å belyse montrene med dagliglivets gjenstander. Men dette ble det også klagd på. For lyset blir sendt på skrå ifra taket og ned på montrene, slik at lyset blir reflektert i øynene på den som står og ser. Derved ser man sitt eget speilbilde like godt som objektene inne i montrene.

En gruppe kunsthistoriestudenter brukte utstillingen i undervisningsøyemed. Vi spurte læreren deres, universitetslektor i kunsthistorie Erla Bergendahl Hohler, om hennes syn på utstillingen:

- Utstillingen er vanskelig å undervise i. Der finnes ingen kronologisk sammenstilling: romansk og gotisk er plassert om hverandre, så man må gå fra en ende av salen til den andre hele tiden. Der er også for få utstilte gjenstander. Jeg savner for eksempel enkelte vel-dokumenterte madonnafigurer, som nå finnes i magasinet. En annen ting er at treskulpturene etter min mening er

galt plassert. De er satt litt ut fra veggen, slik at det er fristende å gå bak dem, men det er det ikke lov til. Hvorfor ikke sette dem helt inntil veggen? De er også plassert så lavt at det er lett å komme nær dem, slik at de kan beskadiges. Tenk på skolebarn! Ellers er det for lite informasjon for publikum. Det deles jo ut en liten folder gratis, men den forteller kun det aller nødvendigeste, og bare om dagliglivets gjenstander. Om ikke annet, så kunne en sensilere opp en del opplysninger i tillegg og legge fram, slik at de som ville kunne forsyne seg.

Oppsummering

Gjennom disse intervjuene har vi sett at det knytter seg mange problemer til det å lage en middelalderutstilling. Det er ulike meninger om hvilket gjenstandsmateriale som skal vises, og det er ulike meninger om utstillingsformen. Valg må tas allerede på det innledende stadiet. For å ta det i tidsrekkefølge:

Det må settes en kostnadsramme, som igjen bestemmer tidsrammen. Hvilke ressurser har vi, og hvor lang tid skal utstillingen stå? Utstillingen i Oslo er laget ut fra et "evighetsprinsipp" - med det utgangspunkt at vi har et stort og unikt materiale som Martin Blindheim mener at vi har plikt til å stille ut, og stort mer plass har vi ikke. For å kunne presentere gjenstandene best mulig, er det engasjert en arkitekt. Det må nødvendigvis heve kostnadsrammen, og er en medvirkende årsak til at utstillingen ikke kan skiftes på mange år. I et slikt perspektiv er utstillingens forhold til den aktuelle forskningen noe underordnet.

Dette står i motsetning til det syn som hevdes av Tom Bloch Nakkerud: en slik utstilling bør knyttes nærmere forskningssituasjonen, og museets folk bør stå for utstillingen, som igjen kunne skiftes ut og forandres i takt med den pågående forskning og utgravning. En arkitekt skulle da eventuelt brukes i langt mindre utstrekning.

(forts på s 14)

AKTUELLA MEDELTIDSARKEOLOGISKA UNDERSÖKNINGAR I NORDEN

Vi har försökt få en enkel överblick över grävningsverksamheten inte bara i Sverige, utan också i övriga Norden. Sammanställningen gör inte anspråk på att vara fullständig. En allmän kommentar: de svenska och norska undersökningarna är uteslutande stadsundersökningar av exploateringstyp, de finska handlar om renoveringsarbeten av borganläggningar medan de i Danmark och på Island dels berör andra typer av objekt - byar, försvarsanläggningar, gårdskomplex - dels drivs som frikopplat vetenskapliga undersökningar. Detta kan eventuellt om man så vill ses som en illustration till de skiftande betingelserna för medeltidsarkeologin i Norden.

Om man vill göra en jämförelse med förra åren kan man se en viss nedgång i antalet grävningsuppdrag i Sverige.

Med viss nervositet undrar vi: vad gör man i Norrland (se META nr 2/1979)?

Se följande uppslag

DANMARK

1. Hald, Viborg	Borg	sommaren	Fortidsmindeforvaltningen
2. Vardeengen	Diverse undersökningar	hösten	Nationalmuseet och Ribe amts Museumsråd
3. Ribe, Slottsbanken		- 15 juli	Ribe Museum
4. Nørrevold, Arrild Syddjylland	Borg	juli-augusti	Nationalmuseet
5. Galsted by, Syddjylland	Boplat		Hardeslevs museum
6. Sønderborgs slott	Försvarsverk	sommaren	Fortidsmindeforvaltningen
7. Søby Volde, AERø	Borg, ladeplats	25 aug. - 6 okt.	Nationalmuseet
8. Svendborg, Ørkild borgbank,	visning dagl. kl. 14.00	- 1 oktober	Svendborgsmuseum
9. Svendborg	Stadsgrävning	- 1 november	Svendborgsmuseum
10. Odense	Skt Jörgensgård med kyrka och kyrkogård	- december	Odense museum
11. Kalundborg	Västborgens vallgrav	hösten	Fortidsmindeforvaltningen
12. Søborg, Nordsjælland	Bebyggelse, kyrkogård, tegelugn	15 sept. - 15 aug.	Nationalmuseet
13. Kalstrup, Køge	Borg	hösten	Fortidsmindeforvaltningen
14. Store Heddinge	Stadsgrävning	juni	Højerupsmuseum

SVERIGE

15. Malmö	Kv. Västerport	hösten	Malmö museum
16. Lund	Kv. Färjaren	sommaren	Kulturen
17. Landskrona	Gatuschaktning	våren	UV-Syd
18. Kristianopel		våren-sommaren	UV-Syd
19. Västervik	Gatuschaktning	sommaren	UV-Öland
20. Visby	Kv. S:ta Katarina	sommaren	RAGU
	Kv. S:t Hans		
	Kv. Annexet		
	Kv. Spektrum		
21. Skara	Kv. Balder	okt. 79 - juli 80	Skara museum
22. Lidköping	Östergatan, gatuschaktning	sommaren	UV-Väst
23. Stockholm	Helgeandsholmen	t o m aug. 80	UV-Mitt
24. Arboga	Kv. Barnhuset	sommaren	UV-Mitt
25. Uppsala	Kv. Sandbacken	sommaren-hösten	UV-Mitt
	Kv. Torn		
	Kv. Rådstugan		
26. Falun	Kv. Köpmannen	sommaren	UV-Mitt

NORGE

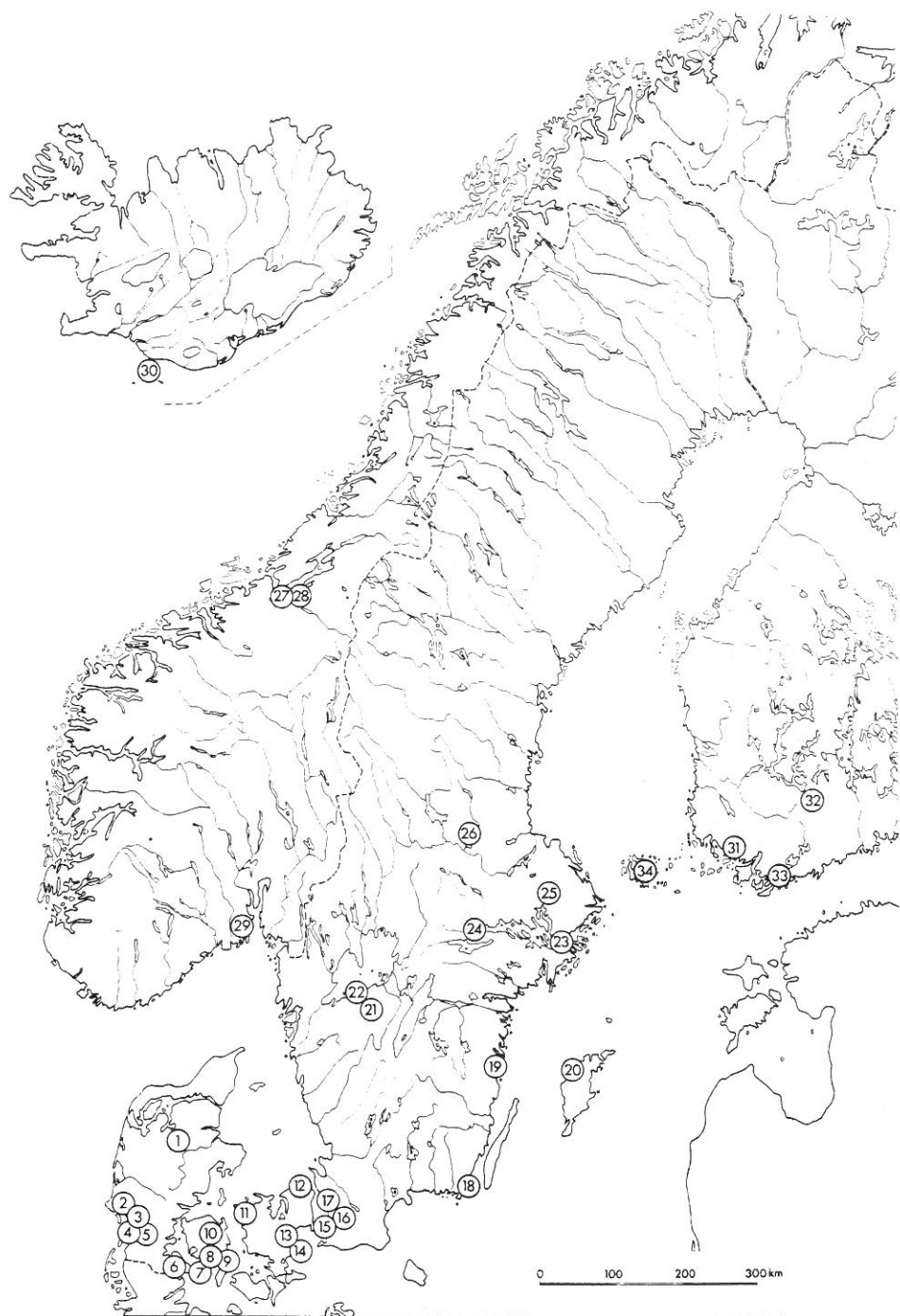
27. Trondheim	Köpmansgt	26 veckor fr o m juni	Riksantikvaren
28. Trondheim	Norges bank	10 veckor	Riksantikvaren
29. Tønsberg	1-2 mindre undersökn.	sommaren	Riksantikvaren

ISLAND

30. Vestmannaeyr	Gårdsanläggning	sommaren	
------------------	-----------------	----------	--

FINLAND

31. Åbo	Slottet	sommaren	
32. Tavastehus	Slottet	sommaren	
33. Raseborg	Slottet	sommaren	
34. Åland, Kastellholmen	Slottet	prel. fram till 1985	Ålands museum

I forbindelse med denne utstillingen ble det vedtatt å ta hensyn til bygningens interiør fra 1902, som ble restaurert. Den skulle få stå utforstyrt av skillevegger, som ble brukt i den foregående permanente utstillingen. Dette begrenset mulighetene til å ta i bruk utstillingsformer, f. eks. med små "miljøer", som man ofte ser i vår tid. Det oppstår her en konflikt mellom to idealer: det å ta vare på et arkitektonisk monument, og det å stå fritt til å lage utstilling.

Salene skulle så fylles med gjenstandsmateriale, og her måtte det igjen prioriteres. Hvilke plikter har vi overfor "nasjonalhelligdommene" - stavkirkeportaler, treskulpturer og bemalt kirkekunst? Det er også ønsket om andre typer materiale, og med ulike begrunnelser. Det er divergerende meninger blant fagfolk, studenter og publikum. Her må det også tas hensyn til hvem utstillingen skal henvende seg til. Kunstinteresserte vil gjerne se praktstykkene fra kirkekunsten, og de arkeologisk interesserte vil gjerne se resultatene fra bygravningene som er foretatt i de senere år. Skolebarn vil vel ha glede av lettfattelige sammenstillinger og modeller, hvor bruken av gjenstandene gir en forklaring.

Det er altså et viktig spørsmål hvem utstillingen henvender seg til, men også på hvilken måte den gjør det. Vi har sett Sverre Fehns tanker om dette: Objektene er fjernet fra sitt opprinnelige miljø: tatt opp av jorden, eller bort fra kirken, og er satt inn i et forfinet rom i en bygning i Oslo. Objektene har nå bare bærekraft i seg selv. De må appellere til oss, uten kunstig tilførsel av informasjon som gir dem en sekundaer, litterær betydning. På denne måten får den enkelte publikummer spil-

le arkeologens rolle på et vis - og la selve kildemateriale fortelle om middelalderen slik bare dette kan.

Men arkeologene, sammen med historikere og kunsthistorikere, har tilgang til objektene i kontekst, og forutsettes å ha kunnskap om perioden og materialet. Tom Bloch Nakkerud mener at objektene ikke er nok i seg selv, men krever tilleggsinformasjon; gjerne frembrakt ved rekonstruerte miljøer, modeller og tekst som forteller hva forskningen har kunnskap om i dag. Utstillingen bør i utstrakt grad formidle forskningens nyeste resultater til et bredt publikum.

Den sparsomme teksten i utstillingen kunne Martin Blindheim tenke seg supplert med en båndspiller som man kunne ha med seg rundt i samlingen, og som fortalte om objektene. Sverre Fehn ville gjerne ha en inspirerende guide. Katalog eller annen trykt informasjon er andre måter å formidle kunnskap på. Dessuten kunne kanskje vaktene læres opp til å kunne svare på enkle spørsmål? Det kan altså diskuteres hvilke midler som skal tas i bruk utover det gjenstandene alene kan gi, for å formidle kunnskap om middelalderen.

Til slutt noen grunnleggende problem for en middelalderutstilling. Til forskjell fra de tidligere periodene er middelalderen en del av historisk tid, og deles derfor også av bl.a. historikere og kunsthistorikere. Gjenstandene i utstillingen er for en stor del ikke-jordfunne, f. eks. skulpturer og portaler. Man kan hevde at stavkirkeportaler etc. hører med, fordi de er en del av vår kilde til kunnskap om middelalderen. Men Tom Bloch Nakkerud mener at museet som helhet må vise en kontinuerlig linje fra steinalder til middelalder, ved at arkeologien får større plass i middelalderutstillingen.

I hvilken grad skal en middelalderutstilling være rent arkeologisk, og i hvilken grad skal man ta hensyn til historikere og kunsthistorikere? I det hele tatt - hvilke rettigheter og plikter har vi som arkeologer overfor vårt kildemateriale med hensyn til å stille det ut? Enn si å utforme politikken for hvordan det skal gjøres?

Vi håper at denne artikkelen kan bidra

til å minne om en del sider ved det å stille ut, og at dette kan inspirere til videre diskusjon, som kan utvide våre kunnskaper og interesse for emnet.

P.S. Alle som hittil har sett utstillingen har forøvrig vært enige om at det er en estetisk fin utstilling - den er vel verd å se. Velkommen!

Elin Dahlin
Sæbjørg Walaker Nordeide
Erna Stene

PROBLEMER OG PRINCIPPER OMKRING EN MIDDELALDERSAMLINGS NYORDNING

Middelalderssamlingen i Nationalmuseet, København, fik ligesom det øvrige museum sin skikkelse ved de store ombygningsarbejder i slutningen af 1930'erne. De altså mere end fyrretyve år gamle udstillinger har længe trængt til en modernisering og faglige ajourføringer, og dette arbejde blev for en halv snes år siden indledt ved nyopstillingen af Oldtidssamlingen (1. afdeling). Bevilningerne tilfalder herefter i en årrække 2. afdeling - middelalderssamlingen - som nu står over for en nyopstilling. Kort inden jul 1979 kunne første afsnit, bestående af 5 udstillingssale, åbnes for publikum, og de første kommentarer er begyndt at indløbe. Der er derfor på nuværende tidspunkt god grund til at pege på nogle af de forhold, som har virket bestemmende for udstillingens form og indhold.

Efterkrigstidens forskningsindsats inden for det middelalderarkæologiske/historiske område har ført til en eksploderende forøgelse af informationsmængden. Utallige detailundersøgelser har set dagens lys, og alligevel har den øgede mængde af viden ikke ført til nye grundlæggende synteser vedrørende den omhandlede periode. Selv om museumsmanden følger det som en uhørt chance at kunne præsentere sit stof på en helt ny måde - en chance hidtil forbeholdt rundt regnet hveranden generation - står han i dag over for det problem, at han, når det kommer til stykket, ikke har så meget grundlæggende nyt at fortælle sit publikum. Jo mere museumsmanden trænger ind i sine professionelle problemer, jo stærkere føler han begrænsningerne omkring sin opgave. Begrænsningerne er både af praktisk og faglig art, uden at disse to problemkategorier klart kan adskilles fra hinanden.

Ved planlægningen af en udstillings indhold og form er museumsmanden i høj grad henvist til, hvad der museumspolitisk og økonomisk lader sig gennemføre, og fagligt er han i praksis henvist til sin egen kundskabsmængde, suppleret med større eller mindre støtte fra fagkolleger. Der er ikke megen hjælp at hente i regeringens og Folketingets hensigt med Nationalmuseet, for i Nationalmuseets "styrelseslov" anvendes meget almene vendinger om middelalderssamlingens formål, nemlig at den skal: "...udforske, bevare og formidle levnene fra Danmarks middelalder". Hvis ikke museet på forhånd var opdelt i uflexible afdelinger med hver deres ressort - også kronologisk - kunne man opfatte denne formulering som et carte blanche. Men når "Danmarks Oldtid" á priori går til år 1000, er der allerede sat bom for eksperimenter omkring nye periodiseringer. Oldtids- og middelalderforskernes "skræk" for at overlappe hinanden har f. eks. i nogen udstrækning ført til et forskningsmæssigt vakuum, når det drejer sig om perioden ca. 700-1200, der når det gælder Østersø-områdets kulturkreds - i visse henseender med fordel ville kunne betragtes under ét.

Traditionerne omkring og forpligtelserne ved at være et nationalmuseum afstikker måske i virkeligheden de vigtigste hovedlinier for præsentationen af de permanente samlinger. Kvaliteten må være i orden, både når det gælder den faglige behandling af stoffet, og når det gælder valget af materialer, effekter etc. (ikke mindst fordi udstillingen må beregnes at skulle stå i en længere årrække). Kun de pladsmæssige forhold sætter grænser for, hvor mange af de "nationale klenodier" der kan udstilles eller sættes på magasinet. Ved at være nationens ho-

vedmuseum har samlingerne gennem århundreder fået deres specielle karakter. De indeholder de "bedste" og "fineste" genstande fra vor fortid, og det er vanskeligt at finde grunde til, at disse unika ikke skulle udstilles. Dog er dette synspunkt ganske afhængigt af, hvilken holdning udstillerne kan enes om at indtage, og på hvilken måde man ønsker at bruge kildematerialet - de dele af "den historiske virkelighed", som hver enkelt museumsgenstand udgør. Der er med andre ord tale om en valgsituation, og selv indenfor et enkelt museum som det danske Nationalmuseum har man i nogen grad valgt forskelligt.

Når det gælder "Danmarks Oldtid" er der udførligt gjort rede for udstillingsprincipperne af Jørgen Jensen i "Nationalmuseets Arbejdsmark 1979". Man har valgt at skildre "Danmarkshistorien" i 35000 år - samspillet mellem menneske og natur og samfundsudviklingens hovedtræk fra jægerfolket frem til "rigssamlingen" under Harald Blåtand i det 10. århundrede. Grundsynspunktet har altså her været at fortolke jordfundene - det eneste eksisterende kildemateriale til denne lange periode - på en måde, som gør en sammenhængende skildring af de nævnte forhold mulig. Fortolkningen visualiseres gennem udrækket brug af modeller og rekonstruktioner, og dette søges gennemført med en balance, som ikke stiller de "nationale klenodier" i skyggen og heller ikke henviser for store dele af den samlede oldsagsmængde til magasindehylderne.

Set i forhold hertil er formidlingsproblematikken for "Danmarks Middelalder" hidtil blevet opfattet anderledes. Medens oldhistorien udelukkende må bygge på arkæologisk materiale, udgør det skriftlige kildemateriale traditionelt det egentlige grundlag for den

samlede fremstilling af denne periodes historie. Konsekvensen er blevet, at Danmarkshistorien er en "boghistorikernes" historie. Museumsgenstandene er derfor i nogen grad blevet reduceret til illustrationsmateriale. Det er for museumsmanden uhyre vanskeligt at bryde med denne traditionelle tankegang, selv om han principielt tilslutter sig synspunktet om de to kildekategoriers ligeværdighed. Manglende mod, fantasi - med vel også til dels manglen på demonstrationseget kildestof - forhindrer en total nytolkning af de bestående samlinger.

Når det gælder forholdet mellem oldtids- og middelaldersamlingerne, må man være opmærksom på deres indbyrdes meget forskellige karakter. Alene de to tidsafsnit, som skal dækkes, henholdsvis 35000 år og 500 år (oldtidssamlingen har hertil fået tildelt en hel etage, middelaldersamlingen en halv), giver et forskelligt perspektiv. Men også de vidt forskellige indsamlingsmetoder, som ligger bag opbygningen af de bestående samlinger, spiller en væsentlig rolle. Oldtidssamlingen består udelukkende af jordfund, fremkommet tilfældigt eller indsamlet gennem systematiske, arkæologiske undersøgelser. Middelaldersamlingen derimod omfatter hovedsagelig recent materiale, og da overvejende kirkelige genstande, som netop på grund af deres sjældenhed, kostbarhed eller kunstneriske kvalitet er blevet bevaret som "antikviteter" til i dag. Den middelalderarkæologiske indsats har indtil forrige generation samlet sig om arkitekturhistoriske problemer, og først i de seneste tiår er der lagt vægt på udforskningen af andre objekter, som f. eks. de middelalderlige borge, bøndergårdene og byerne. Lige så ung er den mere systematiske genstandsforskning på middelaldersamlingen. En meget væsentlig del af arbejdet med disse "nye"

forskningsgrene foregår udenfor Nationalmuseets 2. afdeling, og samlingerne er på disse felter derfor fortsat temmelig beskedne.

Ved nyopstillingen af middelalderssamlingen har man taget konsekvensen af genstandsmængdens ret ensidige sammensætning. Det drejer sig først og fremmest om kunstgenstande, og som sådanne bliver de præsenteret. Gennem ombygninger af de fysiske rammer skaffes der større rumenheder, belysningen forbedres, og som et overordnet princip gælder, at hver enkelt genstand skal kunne studeres under de bedst tænkelige forhold, uden at de sikkerhedsmæssige hensyn sættes over styr. Kulisseeffekter - herunder "interiørprincippet" - søges undgået, og gennem genstandenes indbyrdes placering og en mere instruktiv tekstinformation gives der oplysninger om de enkelte genstande og deres indplacering i større sammenhænge. Den hidtidige strenge kronologiske opdeling er ændret, således at genstandene nu er samlet i emnemæssige grupperinger, som f. eks. "de gyldne aldre", "romansk træ- og stensulptur", "smykkekunst" m. v.

Selv om samlingen således primært betragtes som en kunstsamling, følger udstillingsmåden ikke den traditionelle kunstdstillingsform. Middelalderssamlingen har med et par undtagelser altid været tilset af bredt kulturhistorisk orienterede historikere og arkæologer, og dette har sat sit præg på præsentationsformen. Der arbejdes "arkæologisk" med tingene - også de egentlige kunstgenstande - forstået således, at der f. eks. lægges større vægt på tingenes tilblivelseshistorie og teknik end på deres indpasning i en stilhistorisk sammenhæng. Gennem den opretholdt "neutralitet" i udstillingsteknisk forstand tilstræbes det imidlertid at gøre samlingen anvendelig for et bredt spek-

trum af indfaldsvinkler på stoffet. En mere gennemtænkt udstillingsmåde (hertil er hentet hjælp hos professionelle udstillingsarkitekter) har gjort det muligt at øge mængden af udstillede genstande og derved behandle flere temaer, som f. eks. "kristen gravskik" og "vor ældste kristne metalkunst". Og som noget helt nyt er der fundet plads til et kirkearkæologisk studierum, der illustrerer de sidste 30 års forskningsindsats på dette felt.

For den kunstprægede del af samlingen har man altså med andre ord valgt en temmelig traditionel fremgangsmåde ved fortsat at betragte de enkelte genstande først og fremmest som primærkilder til periodens "kunsthistorie". Denne betragtningsmåde fører uvægerligt til, at helheden, den klare sammenhæng og egaliteten i den fremadskridende udstilling på forhånd har måttet opgives. Ved siden af kunstsamlingen står nemlig det verdslige jordfundsmateriale, der her opfattes som primærkilder til den del af samfundsbeskrivelsen, som de skriftlige kilder slet ikke eller kun sparsomt dækker, og som principielt må underkastes samme fortolkning som det arkæologiske oldtidsmaterialet.

Kravet om en mere nuanceret beskrivelse af det middelalderlige samfund, men også den øgede forskningsinteresse på dette felt, bevirker, at denne del af samlingen må tildeles mere plads end hidtil. Den gamle opstilling med præsentation af enkelte fundkomplekser fra borge og byer vil blive afløst af behandlingen af udvalgte temaer, som f. eks. købstaden som middelalderligt fænomen, de agrare forhold, socialstrukturen, klostrenes samfundsmæssige rolle m. v. Nationalmuseet har i den forbindelse en særlig forpligtelse til at vise fundene fra de grønlandske nordbbygder, hvor det middelalderlige bondesamfund - omend under ekstre-

me forhold - paradoksalt nok er bedre belyst end det hjemlige.

Som det vil fremgå, er der ved opstillingen af Nationalmuseets middelalder-samling ikke tilstræbt en samlet fremstilling af denne periodes "Danmarkshistorie". I denne generations populæreste fremstilling af perioden: "Politikens Danmarkshistorie" omfatter dette tidsafsnit alene 5 bind (!). Museet er - som medie betragtet - ikke egnet og skal vel heller ikke konkurrere her-

med. Tekstmængderne kan i en udstilling ikke være ubegrænset lange og vil derfor udover de helt konkrete oplysninger kun kunne omfatte få overordnede og forbindende tekster. Af samme grund føles det som en særlig forpligtelse at fremstille billige og lettilgængelige publikationer, som for museumsgæsten - og her tænkes der på det bredest mulige udsnit af det danske folk - kan øge udbyttet af museumsbesøget.

Niels-Knud Liebgott
Nationalmuseets 2. afdeling
Frederiksholms Kanal 12
DK-1220 København K.

MALMÖ MUSEUM UTSTÄLLER

Malmö museums stadshistoriska avdelning är sedan en tid tillbaka i gång med uppbyggandet av en ny permanent stadshistorisk utställning, omspännande tiden 1200-tal - 1692, dvs från århundradet för stadens tillkomst fram till stadens äldsta kända byggnadsinventering.

Malmö historia har i även nyare litteratur helt präglats av det arkivaliska källmaterialet; arkeologin har i stort endast fått bidra med bildmaterial. Det har onekligen med tiden blivit ett rikhaltigt bildmaterial att välja ur. Malmö kan ju tack vare de senaste årens intensiva utgrävningsverksamhet sägas vara bland Nordens mest arkeologiskt undersökta städer i sen tid. Enbart under de senaste sex åren har ca hundra utgrävningar genomförts i cityområdet. Med den nya utställningen kommer dock slagsidan till förmån för arkivalisk forskning i viss mån att räddas upp. Utställningen kommer att spegla resultaten från många olika historievetenskapliga inriktningar, så t.ex. konsthistoria, historia och medeltidsarkeologi med därtill hörande tvärvetenskapliga grenar som exempelvis kvartärgeologi och dendrokronologi.

Vad för resurser har då Malmö museum att genomföra utställningsbyggandet? Visserligen omsätter museet årligen minst tre miljoner kronor på sina många arkeologer, men endast 50.000 kronor är oss tilldelade för att kunna visa fram resultaten. Med extra anslag kan man nå upp till en summa runt 80.000 kronor årligen att under en flerårsperiod spendera på den nya basutställningen. I museets tjänst finnes då dessutom en inredningssnickare och en modellbyggare på heltid samt finnes tillgång till elektriker, smed och målare. Sammanställningen av det historiska materialet göres av en medeltids-

arkeolog. Nära samarbete existerar dessutom med fotograf, tidigare utgrävningsledare med layout- och reklamutbildning samt med en konstnär. Historiker anställs för kortare utredningsarbeten av för malmöproblematiken väsentliga frågeställningar.

Med dessa trots allt begränsade resurser kommer det att ta lång tid innan utställningen på ca 350 m² är uppbyggd. Tre - fyra år torde vara en realistisk produktionstid. Begränsade medel ska emellertid inte enbart ses ur negativ synpunkt. Tvånget att "vända på slantarna" frammanar kanske ett annorlunda sätt att lösa den rent utställningstekniska sidan, jämfört då med t.ex. utställningarna runt om i våra huvudstäders "riksmuseer", där ju mycket större utställningsanslag står till förfogande. Bakgrundsmaterialet är ju också olika; till skillnad från centralmuseernas regionala anknytning ska riksmuseerna visa klenoder från hela landet.

Malmö museum har en väl uppbyggd erfarenhet vad det gäller utställningar och därtill hörande problematik. Utställningen "Konst från 1500 till nu", som stod färdig i början av 1970-talet, representerar ett nytänkande, där de museitraditionella stilrummen fått stryka på foten. Den nya fornsalen "Från renjägare till byaman" stod klar så sent som 1978. Den nya stadshistoriska utställningen kommer att fortsätta där fornsalen slutar, men med en helt annan uppläggning än denna.

Grundidéen går i korthet ut på detta: Vad förväntar sig egentligen museibesökaren av en museiutställning? Ska skillnaden mellan ett museibesök och en praktfull historiebok med färgbilder endast ligga i att man å ena sidan

Den stora samlingsmodellen med bl. a. S:t Petri kyrka och rådhuset under uppbyggnad.

Foto: Ronny Johannesson.

ser föremålen tredimensionellt i utställningssalar med stiliga inredningsarrangemang samtidigt som man ges en möjlighet att läsa en mängd text som man aldrig orkar igenom, å andra sidan ser föremålen tvådimensionellt men har fördelen att i hemmets lugna vrå kunna tillgodogöra sig både bild och text. Den genomsnittlige museibesökaren saknar till stor del erforderlig bakgrundskunskap och blir därför tämligen passiv in-

för alla de föremål och texter som exponeras. Mycket av den eventuellt nyförvärvade kunskapen går därför snabbt förlorad. Det räcker oftast med att fråga vaktmästarna hur de tror besökarna tillgodogör sig de vackra och tillsynes pedagogiskt upplagda utställningarna. Svaret kan bli nog så beklämmande.

Den nya stadshistoriska utställningen i Malmö kommer i stället att försöka

sammanjämka den två- och tredimensionella tekniken på ett målmedvetet sätt. Museibesökaren ska ges en upplevelsesituation, vars främsta syfte ska vara att söka öppna besökarens intresse för en bredare kunskapsinformation i hemmet. Utställningen kommer att omfatta olika stationer, var och en visande en viktig del av det medeltida stadssamhället. Lite annorlunda arrangemang med händelser utanför och innanför monterglasen ger varje station sin särpräglade upplevelseeffekt. Startimpulser till de olika händelseförloppen ges ovetande av besökaren själv genom fotocellsarrangemang.

Till varje station ska finnas en prisbillig, populärvetenskaplig informations-skrift i vilken bl. a. avbildas stationens alla arrangemang och föremål. På detta sätt kan museibesöket förlängas till den plats man bäst kan tillgodogöra sig kunskapsutbudet, i hemmets vilstol.

Själva utställningen kommer ej att läggas upp i tidskronologisk följd, utan efter den medeltida stadens olika grundkomponenter. Den första stationen ger bakgrunden till stadens uppkomst: öre-

sundsregionen under perioden 1000-2000. Den andra stationen informerar om Danmarks rikshistoria under 1200-talet och stadens utveckling rent topografiskt.

Här finnes också en större modell på 3x3x3 meter, visande en del av S:t Petri kyrka, stadens rådhus med tingsplatsen samt en del av det medeltida torget. Här möts alltså de tre viktigaste komponenterna i den medeltida staden. Längre fram i utställningen kommer sedan var och en av dessa grundkomponenter att plockas sönder i sina olika beståndsdelar. I modellen visas också olika föremål i sin rätta miljö, föremål vilka sedan i original påträffas i utställningen.

Nästa station blir en detaljanalys av stadens styrelse. Här inräknas också rättsväsendet och stadens försvar. Handeln och det därmed sammanhängande skrå- och gillesväsendet följer därefter, varefter den tredje grundkomponenten - de kyrkliga inrättningarna - får sin beskärda del. Den medeltida utställningsbiten avslutas så med två delar, den första visande stadens exteriöra ansikte, den senare bebyggelsens interiöra delar med bl. a. lösöret.

Sven Rosborn

KYRKLIGT OCH PROFANT I MEDELTIDSUTSTÄLLNINGEN I HISTORISKA MUSEET I STOCKHOLM

Museets medeltida konstsamling är den mest betydande i Sverige och saknar motstycke i världen, när det gäller omfattning, allsidighet och homogenitet för att belysa den konstnärliga utvecklingen inom ett nationellt begränsat område. När den nuvarande museibyggnaden kom till, på 1930-talet, skapades rumsenheter, utformade i material och proportioner med hänsyn till de kyrkliga konstsamlingarnas omfattning och karaktär. Men museet har också till uppgift att belysa medeltidens vardag i sin utställning, och den s k profanmedeltiden var länge styvmoderligt behandlad. Eftersom det utställningsmaterial, som här stod till buds, var så litet spektakulärt och så fragmentariskt, kunde det synas naturligt, att det intog ett blygsamt utrymme. Men situationen har gradvis förändrats genom medeltidsarkeologiens expansion under de senaste decennierna. Ett nytt och rikt fyndmaterial har kommit i dagen, och den medeltida vardagens levnadsförhållanden tilldrar sig allt större intresse. Men det är att märka, att den ojämförligt större delen av detta material härrör från stadsgrävningar och som regel tillföres de lokala museerna på respektive fyndort. Centralmuseets samlingar har i ringa mån berikats genom stadsgrävningarna.

Trots detta finns ett uttalat behov att ge profanmedeltiden större plats i mu-

seets permanenta utställning än hittills, och det är planerat, att det s k studiemagasinet, ett galleri med en yta av 24,30 x 5,70 m, beläget vägg i vägg med guldsmidsgalleriet, skall tas i anspråk för detta ändamål.

Den nuvarande utställningen av arkeologiska fynd från medeltidens drygt fyra århundraden är uppdelad på tre enheter, insprängda i den kyrkliga utställningen på logiskt motiverade platser. De är tillräckligt moderna i sin presentation och innehållsligt väl definierade för att kunna bestå även i fortsättningen, i samverkan med det planerade nya galleriet.

Det första profanmedeltida avsnittet möter besökaren i det s k Lödöse-rummet, beläget i anslutning till romanska galleriet. I detta rum presenteras fynden från en medeltidsstad, Lödöse, och en klosteranläggning, Alvastra, båda med sin första kända utveckling på 1100-talet, båda karakteristiska för en ny kulturform, som hör medeltiden till, klosterväsendet med dess civilisatoriska insatser och staden som administrativ, kommersiell och hantverksproducerande enhet.

Det andra profanmedeltida avsnittet utgörs av skattfynden i guldsmidsgalleriets ena hälft, en väl sammanhållen, kronologiskt sammanhängande räkka av fynd, som visar guldsmidskonstens och dess alsters utveckling i smycken och husgeråd från generation till generation. Skatternas sammansättning skiftar också på karakteristiskt vis från skede till skede.

Det tredje avsnittet, den s k Korsbeting-

en, är beläget vid övergången mellan Gotiska Hallens senmedeltida altarskåpskonst och textilgalleriet. Dess ämne är rustningar, vapen och borgfynd, och dess mest dramatiska och rikaste del är fynden från Korsbetingen utanför Visby, rustningar och osteologiskt material, kompletterade med skattfynd, som kan förmodas vara nedlagda i samband med Valdemarslaget. Eketorp och Glimmingehus är två typer av befästningar, som redovisas med tillhörande fynd.

De nu existerande profanmedeltida utställningarna avlastar på ett förmånligt sätt det planerade galleriet, som är avsett att meddela kunskap om medeltidens samhällsliv på mer övergripande sätt, utan någon starkare binding till enskilda fyndplatser.

En mindre del av galleriet skall avskiljas som AV-rum, där kortfilmer och diablidsserier skall ge rikast möjliga utbud av undervisning om medeltidskulturen och dess utforskning arkeologiskt och historiskt.

Själva utställningen skall behandla me-

deltidssamhällets uppbyggnad och utveckling politiskt, ekonomiskt och socialt. Det till buds stående utställningsmaterialet, som kräver viss komplettering genom inlån, belyser framför allt handel (mynt, vikter, vågar, klädesplomber), skriftväsen (manuskript, bläckhorn, pennor, grifflar, skrivtavlor, runristade föremål), hantverk och hushåll (fynd av textil, metall, keramik, glas, läder, trä), klädedräkt (skor, patinor, smycken), årets tider (almanackor), hygien och läkarvård (redskap), spel och dobbel, samfärd-sel (pilgrimsmärken). Föremålsbeståndet kräver dock framför allt vittgående komplettering med grafiskt material, diagram, kartor, bilder och modeller till belysning av befolkningsutveckling, boendeformer, stadsplaner, färdvägar, administrativ indelning, lagväsen, försvarslinjer etc.

En arbetsgrupp har redan konstituerats, som förbereder den kommande utställningen, och det är ett starkt önskemål både från allmänheten och forskarna, att dess förverkligande skall ske inom en inte alltför avlägsen framtid.

Aron Andersson

BÄTTRE SENT

När enkäten till ämnesföreträdare i arkeologi, särskilt nordeuropeisk, publicerades i META 1979:2, saknades Göteborg. Jag hade bett att få vänta, och fundera mer. Vänta - därför att jag då hade att koncentrera mig på slut-etappen i mitt jobb, före avgången. Fundera - därför att det måste anses så tveksamt om man borde uttala sig om sådant, när ens tjänstetid praktiskt taget var ute.

Nu är den ute. Och den betänkligheten alltså ännu starkare.

För min del har jag en fast övertygelse att det är angeläget att avgående verkligen avgår, och upphör att försöka dona med det som andra ska helt ansvar och hel frihet för:

svenska frågor om arkeologi i Sverige. Annorlunda förhåller det sig med vidare frågor, i arkeologisk vetenskap. Av övertygelse lämnas alltså här de frågor från META obesvarade, som gäller organisation, organisationsmodeller, medel.

Frågor om innehåll i arbetsområde och utbildning är något annat - och dessutom ojämförligt intressantare.

1) Gränslöst

I Göteborg har det varit och är så enkelt, att någon gräns mellan "förhistoria" och "medeltid" egentligen inte finns. Undervisningen, bl a i form av seminarieövningar, uppsatsämnen, inbjudna gäster samt fältutbildning, har (i mån av intresseinriktningar och resurser) haft inte så lite inslag av medeltidsarkeologi. Och därvid har det inte varit oväsentligt, att

en liten bok, som under många år var central redan i första terminens studier, nämligen Deetz' "Invitation to archaeology" till stor del byggde framställningen av metodik på faktiska exempel ur "historical archaeology"; vilka både i problem och sak var så "medeltidsarkeologiska" man kan begära - ehuru de utspelades efter medeltid, och expanderande europeersamhällen mötte "indianer" snarare än samer.

- Detta lilla inlägg justeras färdigt en dag, den 28 maj 1980, när forskarutbildningen här koncentrerats på "Socialhistoriska perspektiv på medeltidens historia för arkeologer", med inlägg av Steen Hvass, Torben Grøngaard-Jepesen, Erland Porsemose och Eva Österberg - förberedda genom en tidigare föreläsning av Hans Andersson. -

- Kort sagt: gränsfrågan har aldrig känts särskilt aktuell. Kanske också bl a därför att det funnits en ämnesföreträdare, som ytterst kom från Lund; utbildats av professorer i "förhistorisk och medeltidsarkeologi"; med naturliga kursinslag av medeltidsarkeologi; inom ett museum, där ingen då reflekterade nämnvärt över om det man sattes att ordna, katalogisera eller försöka placera fram ur landskapet skulle kallas "fortnida" eller "medeltida"...

2) Inte särskilt

"Medeltidsarkeologi" innehåller ju utöver den uttryckliga tidsbegränsningen en faktisk geografisk begränsning:

den är tänkbar, på sin höjd, inom de områden där begreppet "medeltid" är eller kan anses vara meningsfullt (vilket ju redan beträffande Sverige gäller bara inom delar av landet).

Är det inte rätt intressant, att förespråkarna för "särskilda" arkeologier nästan alltid tänker sig att det särskilda är tid och/eller rum ("särskilt nordeuropeisk"); eller fyndbehandlings-teknik ("laborativ arkeologi")? Men inte tema och problematik. Detta uttrycker en syn på hur balansen i arkeologisk verksamhet i dessa kretsar anses böra vara placerad: på maximal kunskap om fynd - inte maximal kunskap om frågor om människor och hur sådana bör kunna utredas med hjälp av fynd. (Här hänvisar jag gärna och med stort gillande till Axel Christophersen i META 1979:1-2, särskilt 2:8.)

Om särskildheten i stället vore tematiskt inriktad, skulle balansen bli annorlunda. Ståndpunktstaganden om särskildheterna återspeglar alltså motsättningar mellan vetenskapliga - och samhällseliga - grundsnyer: mellan "fyndpositivism" och samhällsligt medveten problemorientering. (Vill gärna fästa METAs läsares uppmärksamhet på Sven-Eric Lidemans utredningar av bl a sådana frågor, i "Surdeg", 1980.)

3. Det finns mycket mer META än man tror ...

De oförnekliga skillnaderna mellan "förhistorisk" och medeltidsarkeologi fungerar bara i "sockenperspektiv". Vad det rör sig om är ju en dubbel ändring i samhällsformer och därmed i källmaterial: mer skrivet, städer, stater. Men detta är ju företeelser som uppträder vid helt olika tider i olika områden. Tidiga kilskriftstavlur i Mesopotamien, Linear-B-d:o i den mykenska världen, och sena näverbrev

i Novgorod handlar om ungefär detsamma.

Egentligen är det märkligt hur denna faktiska innehållssida nästan tycks komma bort i diskussionen. Men verkligheten i arkeologi i Sverige ser ju ut så, att en mycket stor del av utövarna uppfattar "yngre järnålder" som centralt viktig - somliga t o m som helt dominerande. Men denna "yngre järnålder" är ju europeisk medeltid. Utforskarnas utlandskontakter går, särskilt när det gäller den engelsk- och franskspråkiga världen, till en medeltidsforskning, med ytterst ringa eller ingen alls kontakt med samma områdens "förhistoriska" arkeologer och litteratur. Väsentliga drag här hemma skulle vara obegripliga annat än i ett faktiskt medeltidsarkeologiskt internationellt sammanhang.

4. Fråga fler!

Till sist: jag hoppas att META frågar fler. Att sätta punkt för enkäten här, skulle verka som ett eko ur en gången tid. I dag bildar ämnesföreträdarens röst ju enbart en stämma bland flera, i en institutionskör som mer eller mindre atonala kontrapunktik. Dagens socialarkeologiska minisymposium i Göteborg kring medeltidsproblem sker under en professorslös termin, och i doktorander-nas egenregi. Man ska inte ha överdrivna föreställningar om betydelsen av åsikter hos professorer eller före detta sådana, såsom

Carl-Axel Moberg
(vars efterträdare blir i arkeologi,
inte särskild)

Meta-redaktionen har fått sig tillsänd första delen av Kalmar stads historia. Vi tackar för uppmärksamheten och anmäler boken (någon egentlig recension vill vi inte ge oss in på). Vi anser i nuvarande läge inte det för möjligt att annat än i undantagsfall ägna oss åt bedömningar av nyutkommen litteratur, men en ny stadshistorisk monografi tillhör ju onekligen begivenheterna i Sverige och Kalmar stads historia del I (den första av 3) inbjuder till en del kommentarer av principiell natur.

Vad som först slår en är den egendomliga diskrepansen mellan verkets titel KALMAR STADS HISTORIA och det faktiska innehållet i del I. Boken inleds med ett avsnitt om kalmartraktens (= nuvarande Kalmar kommuns ???) förhistoria från det att inlandsisen behagade dra sig tillbaka ca 10000 f.Kr. Att denna sammanställning av fornfynden ej tidigare har kommit till publicering ursäktar knappast dess infogande i boken. Något undrande kan man också ställa sig till de avgränsningar av undersökningsområdet som blir följden av detta traditionellt-mekaniska sätt att behandla förhistorisk bebyggelse på. Det var ju knappast mesolitiska jägare som stakade ut gränserna för nuvarande Kalmar kommun. Detta sätt att utgå från den senaste kommunreformen får helt enkelt inte vara normerande för böcker av den här typen. Frågan är om det inte ökar historielösheten istället för att minska den.

Poängen i denna kritik är naturligtvis att de förhistoriska skedena fullkomligt saknar relevans för stadsbildningarna och därför inte har det minsta i stadshistoriska monografier att göra. Stundom skall självklart det sena vikingatida skedet in i resonemangen om urbanisering. Hur kommer det sig då att det förhistoriska skedet på detta sätt fått bilda fond för den stadshistoriska skildringen? Med en infam tolkning går det att i detta ställningstagande till den historiska processen se en extrem evolutionism, i vilken kurvan från den första stenåldersbosättningen löper jämn, vacker och sammanhängande fram till KALMAR KOMMUN. En troligare men inte snällare tolkning är att det hela snarare skall ses som ett uttryck för en missriktad lokalpatriotism, för att inte säga chauvinism. Naturligtvis kan ingen missunna de goda Kalmarborna bred historisk information om hembygden, men det ligger också en fara för förståelsen av den historiska processen i att sammanställa material på detta sätt.

Nu är Kalmar stads historia I ingalunda ensam i sin genre om detta grepp/skamgrepp på förhistorien utan traskar egentligen snällt vidare på upptrampade stigar. Malmö stads historia från 1971 har samma uppläggning. Dock undvek redaktionen i det fallet att som i kalmarpublikationen gå så långt som till en ren publicering av fornminnesinventeringen. Sida upp och sida ned med stensättningar.

Först i avsnitt 2 kommer boken äntligen in på sitt egentliga ämne med en lång utredning om namnet Kalmar. Därefter följer del I:s själva kärna som avhandlar stadens uppkomst och äldsta tid. På detta följer ett avsnitt som behandlar det stadsarkeologiska materialet. Här skulle man ju kunnat önska sig att det historiska och det arkeologiska materialet samarbetats till en hel löpande framställning dels för att markera samhörigheten mellan de två disciplinerna och dels för att skapa ett totalare grepp om stadens historia. Något förvånande är placeringen av ortnamnsavsnittet före de stadshistoriska avsnitten. Utan att nedvärdera ortnamnsforskningen torde det vara möjligt att hävda att den

i detta sammanhang är av marginell betydelse och därför kunde ha placerats efter de stadshistoriska avsnitten.

Föreliggande del I kommer inte längre fram än till 1300-talets mitt. Med en mera stringent uppläggning borde faktiskt skildringen av Kalmars hela medeltidshistoria kunnat rymmas inom de ljusblå linnepärmarna. 150 sidor med förhistoria kunde ha ersatts med för del I relevant material.

En annan fråga är hur mycket den mel-lankommunala prestigejakten påverkar utformningen av sådana här bokverk. Vem blir först till den magiska 10-bandsgränsen?

Claes Wahlöö

ARKEOLOGISM

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

- 1 Redaktionellt
- 2 Medeltidsutställningar (Redaktionen)
- 3 Oslo: Den nye middelalderutstillingen (E. Dahlin, S. W. Nordeide, E. Stene)
- 11 Aktuella undersökningar
- 16 Köpenhamn: Problemer og principper omkring en middelaldersamlings ny-
ordning (N-K. Liebgott)
- 20 Malmö: Malmö museum utställer (S. Rosborn)
- 23 Stockholm: Kyrkligt och profant (A. Andersson)
- 25 Bättre sent... (C-A. Moberg)
- 27 Kalmar, Kalmar... (C. Wahlöö)

META ges ut som medlemstidning av Medeltidsarkeologiska föreningen. Medlemskap i föreningen erhålles genom att medlemsavgiften (för år 1980 25 kr) insätts på postgironummer 45 32 11 - 5. Manusbidrag till tidskriften sänds till Medeltidsarkeologiska föreningen, LUHM, Krafts torg 1, 223 50 Lund.